

Marija Bišćan

Diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Diplomski studij lingvistike, smjer Primijenjeni

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivan Mrnarević

Diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Srednjovjekovna povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Povijest ili mit u kulturi sjećanja i službi nacije? Prilog proslavi tisuću i sto godina Hrvatskog Kraljevstva

Sažetak:

Budući da se ove (2025) godine obilježava tisuću i stota obljetnica Prvoga splitskog crkvenog sabora te ujedno i spomen Tomislava, odnosno prvoga hrvatskog vladara s titulom *rex* u jednomu papinskom pismu, smatralo se prikladnim da se u studentskom časopisu *Pro tempore* obilježi i problematizira historiografski diskurs te javni narativ o kralju Tomislavu. Time se ujedno nastoji potaknuti razmatranje i problematiziranje kulture sjećanja i kolektivne memorije jednog naroda. Tomislav je poprilično živ u našoj suvremenosti, a ne samo u prošlosti. Naše ulice i trgovi, škole, kulturna društva i udruge građana nose njegovo ime. Među svim ranosrednjovjekovnim vladarima pripada mu, doista, prvo mjesto, no ne samo u nazivima institucija već i u popularnoj kulturi. Autori će, uz kratki prikaz nastanka mita o Tomislavovoj krunidbi, njegovoj uporabi i funkciji, pažnju usmjeriti upravo na suvremenost, otvarajući pitanja o kulturi sjećanja i kolektivnoj memoriji moderne hrvatske nacije. Konačno, pokušat će dati odgovore na pitanja jesu li nam i zašto obljetnice i proslave naše „slavne prošlosti“ te mitovi i narativi koji ih prate i omogućuju važni i danas.

Ključne riječi: kralj Tomislav, Hrvatsko Kraljevstvo, obljetnica, kultura sjećanja, narativ, povijest i mit, suvremene recepcije srednjovjekovlja

Uvod¹

Uz teme vezane uz Drugi svjetski rat te složenu problematiku događaja u njegovom poraću, ranosrednjovjekovno razdoblje hrvatske povijesti vjerojatno po istraženosti i historiografskoj produkciji zauzima drugo, ako ne čak i prvo mjesto, dočim iz toga razdoblja imamo prilično malo sačuvanih povijesnih vrela. Usto, hrvatski rani srednji vijek pobuđuje podjednako i interese onih koji nisu profesionalni historičari što samu produkciju dodatno povećava. Dakako, tu je i zainteresirana javnost jer se učestalo vrijeme „vladara narodne krvi“ smatra početkom povijesti Hrvata te njihove slobode koje je tobože nestalo nakon dolaska Arpadovića na tron Hrvatskog Kraljevstva što je ujedno tradicionalna razdjelnica prilikom periodizacije hrvatskog srednjovjekovlja. Po ranosrednjovjekovnim hrvatskim kneževima i kraljevima brojne ulice i trgovi, škole, kulturna društva te druge udruge građana nose ime. Među svim njima vjerojatno u nazivima prednjači kralj Tomislav premda o njemu ne znamo mnogo. Štoviše, ne znamo ni je li doista bio okrunjen.²

Budući da se ove (2025) godine obilježava tisuću i stota obljetnica Prvog splitskog crkvenog sabora te ujedno i spomena Tomislava, prvoga hrvatskog vladara s titulom *rex*, smatralo se prikladnim da se u studentskom časopisu *Pro tempore*, ali i na konferenciji za studente i mlade istraživače, koja se redovito održava od 2022. godine, obilježi i problematizira ne samo historiografski diskurs i javni narativ o kralju Tomislavu, već i da se potakne korisno razmatranje i problematiziranje kulture sjećanja i kolektivne memorije jednog naroda.

Prilikom odabira prikladnih metodoloških alata za pristup ovoj temi čini se postavlja se pitanje treba li krenuti putem Nade Klaić i iznijeti oštru kritiku sačuvanih izvora? Treba li se uhvatiti metoda koje pomažu u raskrinkavanju mita i razgradnji mitologema? Ili je, u skladu s postulatima novoetablirane javne povijesti, potrebno pripremiti teren za izlazak povjesničara iz „kule Babilonske“ te odlazak u „prosvjećivanje puka“? Odgovor je, možda, kao i inače negdje u sredini ili je pak kombinacija navedenih pristupa najsretnije istraživačko usmjerenje. Konačno, kojim god od navedena tri puta krenuli završit ćemo vjerojatno na istom odredištu jer niti kritika izvora, niti razgradnja mitologema, a još manje izlazak u javnost neće izbrisati ono što je upisano u kolektivnu memoriju – svojevrсни *common knowledge* – kao što je to slučaj s krunidbom kralja Tomislava na Duvanjskom polju. Ako takvo „rašćaravanje svijeta“ ne može polučiti pristojne rezultate, postavlja se pitanje same relevantnosti teme, ujedno i cijene hvatanja s njom u koštac. Ipak, ne posustajući, nastojat ćemo ponuditi odgovore na sljedeća pitanja – je li nam i zašto važan kralj Tomislav ili, šire, jesu li nam i zašto obljetnice važne i danas? Konačno,

¹ Ovaj rad izvorno je prezentiran na Međunarodnoj konferenciji za mlade istraživače *Vestigia: Mitovi i narativi* koja je održana od 24. do 26. travnja 2025. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

² Zrinka Nikolić Jakus, „Predgovor“, u *Nova zrakla u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), XXVII–XVIII.

na koji način i zašto Tomislav živi u kolektivnom pamćenju i kulturi sjećanja s osvrtnom, dakako, na pitanje ima li u tome išta loše?

Povijest postane legenda, legenda postane mit ili obrnuto?

Opće je poznato da iz ranosrednjovjekovnog razdoblja hrvatske povijesti do naših dana nije sačuvano mnogo povijesnih izvora, no čini se da to nije hrvatska specifičnost, već je tako i drugdje, uzevši u obzir protek vremena.³ O kralju Tomislavu sačuvani izvori, jednostavno se može zaključiti, više šute nego što progovaraju.⁴ Stoga ovo poglavlje rada propituje razvojnu putanju – od polovice 19. stoljeća do našeg vremena – nastanka historiografske interpretacije o kralju Tomislavu i njegovu dobu.⁵

Njegovo ime s titulom kneza ili vojvode (*dux*) prvi je put zabilježeno uz 914. godinu u spisu *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona iz 13. stoljeća. Nešto više doznajemo o Tomislavu u proširenoj verziji toga spisa – *Historia Salonitana Maior* – koju je sastavio nepoznati autor otprilike tri stoljeća kasnije umetnuvši u nj papinska pisma i akte splitskih crkvenih sabora iz 925. i 928. godine. Anonimni barski pisac u drugoj polovici 12. ili u 13. stoljeću u spisu *Kraljevstvo Slavena* naveo je kako je s ugarskim kraljem Atilom „kralj Tomislav, hrabar mladić i snažan ratnik, vodio mnoge borbe i uvijek ga natjerao u bijeg“. Konačno, car pisac spomenuo je sukob i pobjedu Hrvata nad Bugarima, smatra se, u vrijeme Tomislava.⁶ Dodajmo da Tomislavovo ime nije ostalo, ili barem za sada nije pronađeno, uklesano ni na jednom posvetnom natpisu s ranosrednjovjekovnoga liturgijskog namještaja. Štoviše, bio je *persona incognita* do prije dvjestotinjak godina.⁷

Otac moderne hrvatske historiografije Franjo Rački, razmatrajući državnost kao linearan razvoj prema nekom konačnom cilju, a baveći se pitanjem kako je od Hrvatske Kneževine postalo Hrvatsko Kraljevstvo, ustvr-

³ Najnoviji sažeti pregled povijesnih izvora za hrvatski rani srednji vijek, njihovu ocjenu i komentar vidi u Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam international, 2018), 14–31.

⁴ Za potrebe rada ovi izvori neće biti citirani iz razloga što su toliko dobro poznati, jednako kao problematika njihova postanka, korištenja i interpretacije, ali i zbog toga što se naglasak stavlja na literaturu, postanak narativa i njegovu funkciju te uporabu u suvremenom društvu i diskursu. Za osnovno o navedenim izvorima vidi prethodnu bilješku.

⁵ Slično se može pronaći u brojnim sintezama hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti. Na ovom mjestu ipak ćemo izdvojiti tekst Tomislava Raukara koji prati historiografske interpretacije o Tomislavu i njegovu dobu od vremena Ferde Šišića do ranih devedesetih godina 20. stoljeća. Vidi „Kralj Tomislav u hrvatskoj historiografiji 1925–1995,“ u *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić (Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad-Zagreb, Općinsko poglavstvo Tomislavgrad, 1998), 205–230.

⁶ Ante Birin, „Pregled političke povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku,“ u *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 52–53.

⁷ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971), 275; Nikolić Jakus, „Predgovor,“ XVII.

dio je da Toma Arhiđakon nije spomenuo da se Tomislav u međuvremenu „zakraljio“ jer nije imao sačuvanih isprava nakon 914. godine. Drugo, spisi Prvog splitskog sabora jasno određuju distinkciju između Tomislava (*rex*) i zahumskog kneza Mihajla Viševića (*dux*), pa zaključuje da je jasno da oni ne mogu biti jednaki po rangu.⁸ Rački uzima u obzir „narodno predavanje“ anonimnoga barskog pisca o pobjedi nad Ugrima, kao i ratovanje i proglašenje bugarskog vođe Simeona carem, pa zaključuje da se Tomislav poveo njegovim primjerom te okrunio. Kod Račkog je prisutan i argument *ex silentio*, odnosno car pisac odlučio je ne spomenuti Tomislava jer hrvatski vladar nije primio krunu iz Bizanta.⁹

Korak dalje od Račkog otišao je Ivan Kukuljević Sakcinski, vjerojatno glavni „krivac“ za narativ o krunidbi na Duvanjskom polju. Navodi da se Simeon okrunio za cara Bugara nakon što je pobijedio Srbe. Srpski prvaci s dijelom naroda pobjegli su u Hrvatsku te su, kujući urotu protiv Bugara, zakuhalo hrvatsko-bugarski sukob u kojemu je – uspjevši ujediniti Hrvate – pobjedonosno briljirao Tomislav.¹⁰ Kukuljevićevo je pak glavno pitanje:

„(...) *zašto i kada se proglasi Tomislav kraljem?* nebi znali riješiti da nam njegovo djelovanje i državnu vladavinu ne iztiče poviest susjednih naroda i država, te da ne proviruju takodjer iz naših najstarijih domaćih, ako i zamršenih ljetopisa, najsajjniji traci (...)“¹¹

Anonimni pisac iz Bara zabilježio je priču o krunidbi slavenkog kralja Svetopelega „u ravnici Dalme“ (*in planities Dalme*), a *Hrvatska kronika* tu okrunjenu glavu naziva Budimir. Kukuljević je, uzevši u obzir zapis iz spisa *Historia Salonitana Maior* o tome kako je Tomislav prije crkvenog sabora „držao narodni sabor“, odlučio rasplesti „zamršene ljetopise“ opredijelivši se za tezu kako je Tomislavu to ime bilo kršćansko, a ljetopisci su zabilježili njegovo narodno ime. Ide dalje, pa imena papinskih legata iz „ljetopisa“ nalazi u aktima splitskih crkvenih sabora te konačno zaključuje, uzevši u obzir i zapis o veličini hrvatske vojske od cara pisca kako je nakon pobjede nad Bugarima hrvatska vojska proglasila Tomislava kraljem, da je uslijedila svečana krunidba – krunom koja je stigla iz Rima – na Duvanjskom ili Livanjskom polju uz prisustvo velikaša, svećenstva i naroda.¹²

Međutim, da bi priča bila potpuna, Kukuljević je na neki način morao izuzeti jedan izvor – Tomu Arhiđakona. Kao i kod Račkog, nalazimo argu-

⁸ Franjo Rački, „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu. (Pre-tiskano iz 17. knjige Rada JAZU [str. 70-89] od 1871. godine),“ u *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva*, ur. Gavro Manojlović (Zagreb: JAZU, 1925), 2–4.

⁹ Isto, 14.

¹⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune* (Preštampano iz LVII, LVIII, LVIX knjige Rada JAZU) (Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1881), 40–43, 46, 60–61; Kukuljevićev članak iz LVIII Rada JAZU objavljen je kasnije i u knjizi *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva*, ur. Gavro Manojlović (Zagreb: JAZU, 1925), 40–85.

¹¹ Sakcinski, *Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba*, 51.

¹² Isto, 74, 81, 83–92, 96–99.

mente *ex silentio*. Splitski kanonik, dakle, nije spomenuo krunidbu jer je Hrvatima nesklon i „opojen rimsko-latinskim nazori“. Konačno, on je kriv jer njegova teza kako se hrvatski vladari nazivaju kraljevima od vremena Stjepana Držislava „zavela je sve kasnije domaće i inostrane povjesnike“. Na isti način, Porfirogenet ne zna da je Tomislav proširio hrvatske granice jer dobiva vijesti „od srpskih izbjeglica, Grka ili drugih tuđinaca“.¹³

Kukuljevićevu interpretaciju preuzeli su Tadija Smičiklas i Vjekoslav Klaić. Smičiklas, kao i njegovi prethodnici, progovara o političkim okolnostima, a zatim donosi opis krunidbe uz pjevanje lauda Bogu kako ga je već predložio Kukuljević.¹⁴ Klaić je stavio naglasak na Tomislavovu orijentaciju prema Bizantu pomaganjem protiv Bugara kao i na bijeg Srba pred Bugarima čijega je kneza Tomislav „gostoljubivo i bratski u svome domu primio.“¹⁵ Tijek krunidbene svečanosti na Duvnu Klaić je direktno preuzeo od Kukuljevića.¹⁶ Na sličnom tragu bio je Rudolf Horvat koji, kompilirajući podatke iz ranije navedenih izvora, smatra da je Tomislav pobijedio Ugre nakon što su mu „posavski Hrvati“ utekli u pomoć, a skršivši navalu Bugara došao je čas da se „banovina proglasi kraljevinom“. Nakon toga je, „domaći ljetopis veli“, održan sabor na Duvanjskom polju. Radi se, dakako, o identičnom toposu, jedina je razlika što je Horvat prekrstio Tomislava u Tomislava Trpimira, dajući mu ime kralja za kojega danas smatramo da je došao nakon samoga Tomislava.¹⁷

Prvi koji je učinio odmak od ovakvih narativa, odijelivši fikciju od stanja koje proizlazi iz nekolicine sačuvanih izvora, bio je Ferdo Šišić. Pripisavši Tomislavu pobjedu nad Ugrima i Bugarima te proširenje granica, diskretno je odbacio tezu o krunidbi na Duvanjskom polju smatrajući da se Tomislav nakon svojih vojnih uspjeha najkasnije 925. godine proglasio kraljem što mu je Sveta stolica i potvrdila.¹⁸

Treba napomenuti da, začudo, za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske nije objavljen niti jedan pregled hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti izuzev školskog priručnika u kojemu nisu ponuđene neke nove interpretacije. *Historija naroda Jugoslavije*, izdana u poraću, a u kojoj je dio o ranosrednjovjekovnoj povijesti pisao Vladimir Babić, također nije donijela značajnije interpretativne izmjene ili iskorake o Tomislavu i njegovu dobu.¹⁹

¹³ Isto, 50, 61–62, 93.

¹⁴ Tade Smičiklas, *Povijest Hrvatska*, sv. 1. *Od najstarijih vremena do godine 1526.* (Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882), 215–222, 225–226.

¹⁵ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1. *Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641–1102). Drugo doba: vladanje kraljeva Arpadovića (1102–1301)*, 2. izd. (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1972), 99–104.

¹⁶ Isto, 105–107.

¹⁷ Rudolf Horvat, *Povijest Hrvatske* (Petrinja: Tisak Dragutina Benka, 1904), 58–62.

¹⁸ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990 – pretisak izdanja iz 1925), 401, 404–405, 413–414, 422, 429.

¹⁹ Vladimir Babić, „Hrvatske zemlje u ranofeudalno doba (od VII. do XII. stoljeća),“ u *Historija naroda Jugoslavije*, ur. Bogo Grafenauer, Dušan Perović, Jaroslav Šidak (Zagreb: Školska knjiga, 1953), 192–198.

Šišićeva kasnija nasljednica Nada Klaić do temelja je razgradila mit koji je kreirao Sakcinski. Polazeći od kritike spisa *Kraljevstvo Slavena te Hrvatske kronike*, zaključila je da se ne radi o vjerodostojnim povijesnim izvorima te odbacila bilo kakvu primisao da je na ikakvom Duvanjskom saboru ikada krunjen bilo koji hrvatski vladar. Zapise iz proširene povijesti salonitanskih prvosvećenika iz 16. stoljeća prihvatila je kao vjerodostojne, pritom je anonimnog autora prozvala nevještim iako „(...) loš kompilator sačuvao je izvoran materijal koji po svojoj vrijednosti gotovo prelazi ono što nam je Toma htio ostaviti i zabilježiti kao historičar do XII. stoljeća.“ Konačno, o samoj krunidbi, zaključila je, ne znamo ništa. U kontekstu splitskih crkvenih sabora, zadržala je romansiranost starije historiografije zato što je bila izrazito naklonjena ninskom biskupu Grguru, dok je Tomislav „morao gledati kako se njegov biskup od prvaka u kraljevstvu pretvara u skromnog sufragana splitskog nadbiskupa“.²⁰

Pažnju u njezinu radu ipak privlači to što se priklonila mišljenju Jadrana Ferluge – radi se o tezi da ni Tomislav ni Stjepan Držislav nisu od Bizanta primili na upravu Dalmaciju. Smatrala je da je stanovništvo dalmatinskih gradova i otoka bilo averzivno prema hrvatskim vladarima, pa je već u tom periodu krenulo putem nekakve autonomije. Čini se da je Nada Klaić još u ranom srednjem vijeku u razvoju dalmatinskih gradova uviđala nekakvu protokomunalnu fazu.²¹ U tom slučaju čudno je što je prihvatila umetke iz spisa *Historia Salonitana Maior* kao vjerodostojne. Što bi Tomislav radio u Splitu ako su „Dalmatinci“ tako raspoloženi?

Prilično oštro u razgradnju mitologema uputio se u svojoj sintezi iz devedesetih Ivo Goldstein naglašavajući da je „današnji ‘kralj Tomislav’, kako je konstruiran u svijesti Hrvata, plod spleta političko-historiografskih okolnosti i zbivanja u posljednjih stotinjak godina“. Bavo se pitanjem tituliranja vladara, ističući kako će se titula *rex* ustaliti tek u 11. stoljeću, a sam zapis i tituliranje Tomislava u pismu Ivana X. nisu toliko vrijedan podatak jer „vladaru niti narodu titula nije važna, dok se zna tko je gazda“.²² Ipak, povremeno je donosio zaključke koji jesu na tragu starije romansirane historiografije: „Događalo se, naravno, da ‘karizmatički’ vođe kao što su bili Trpimir, Domagoj, Branimir, možda Tomislav (...) ujedine narod, ali to bi bilo više povremeno i prigodno, nego trajno (...)“²³

U novije vrijeme nastoji se istaknuti činjenica da nakon Tomislava svi vladari uredno nose kraljevsku titulu, ali okolnosti same Tomislavove krunidbe, odnosno pitanje je li se uopće okrunio ostaje nerazriješeno.²⁴ Neven Budak mišljenja je da sve što znamo o Tomislavu ovisi o tome na koji način

²⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 18–21, 27–28, 275, 290–291, 301, 303.

²¹ Isto, 67, 292–293.

²² Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995), 242, 274, 276, 301.

²³ Isto, 104.

²⁴ Birin, „Pregled političke povijesti Hrvata“, 54; Damir Karbić, „Razvoj političkih ustanova“, u *Nova zrakla u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 94.

prihvaćamo zapise o crkvenim saborima u proširenoj povijesti salonitanskih i splitskih prvosvećenika. Argument da Tomislav i Mihajlo Višević nisu *al pári* stoji, ali više od toga ne može se zaključiti. Pitanje je li Tomislav bio Trpimirović i dalje ostaje otvoreno. Konačno, spis barskog pisca i 'hrvatska redakcija' posve su odbačeni, samim time i krunidba.²⁵ To što je Tomislava papinska kancelarija oslovila kraljevskim naslovom, po Budakovom mišljenju, samo svjedoči o rastu njegova ugleda, odnosno rastu ugleda hrvatskog vladara, a ne nužno o održavanju krunidbe i primanju regalija s Istoka ili Zapada.²⁶

Pred sam kraj treba spomenuti i uvjerljivu tezu Ludwiga Steindorffa o lokaciji ranije spomenutih Dukljaninovih *planities Dalme*. Dok je devetnaest-stoljetna historiografija u tom zapisu pronašla Duvanjsko polje, Steindorff je mišljenja kako bi *ravnice Dalme* ipak trebalo potražiti nešto južnije. Naime, Izidor Seviljski zapisao je u svojim Etimologijama da je Dalmacija dobila ime po velikom gradu koji se naziva *Delmis*. Iako su koje stoljeće prije njega sličnu tezu iznijeli Strabon i Apijan, važno je istaknuti da su je preuzeli i kasniji autori diljem srednjovjekovne Europe (ponekad prekrstivši grad u *Dalma*), a među njima i Toma Arhiđakon – koji se na Izidora direktno pozvao. Splitski je kroničar taj *Delmis* smjestio u *područje Delmina* te odredio kao krajnju južnu točku prostora nad kojim je vladao Stjepan Držislav. Naveo je, također, da je biskup toga grada bio sufragani Ivana Ravenjanina. Dodatno, u tome je gradu, navodi, posvetio crkvu biskup-poslanik na putu iz Rima u Konstantinopol. Postojanje toga biskupa može se doista potvrditi i drugim izvorima – oni svjedoče o njegovoj poslaničkoj dužnosti u šestom stoljeću i iskrcavanju s broda nedaleko od Dogleje. Dakle Toma je spomenuti grad smjestio na mjesto nekadašnjeg antičkog grada. Što je sa sličnim toponimom iz Dukljaninova djela? Ranije spomenute *planities Dalme* popa Dukljanina, zaključuje Steindorff, nalaze se upravo tamo gdje i Tomin grad. Dodatno, po Steindorffovom mišljenju, izvještaj o krunidbi na tim *ravnicama* nije ništa drugo nego smještanje poslanstva Grgura VIII. dukljanskom kralju Mihajlu 1077. u ranije razdoblje, odnosno domišljanje i legitimiranje Dukljanskog Kraljevstva i Barske Metropolije. Dakle, te ravnice, a onda i krunidba Svetopelega koja se na njima odigrala, nalazile bi se blizu današnje Podgorice, odnosno daleko od Duvanjskog polja. Svakako je važno ustanoviti da se u zapisima splitskog i barskog kroničara zrcale, prije svega, utjecaji onovremene latinske historiografije. Konačno, Dukljanin je ravnice, ali i *Dalmu*, smjestio u središte četiriju država prema četirima stranama svijeta – riječ je o carstvu koje je pisac osmislio, a koje zadovoljava idealne kozmološke koncepte i značenja broja četiri u onovremenoj kršćanskoj simbolici.²⁷

²⁵ Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 195, 201, 224, 240, 244.

²⁶ Isti, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994), 31; isti, „Hrvatska u ranom srednjem vijeku,“ u *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 91.

²⁷ Ludwig Steindorff, „Tumačenja riječi Dalmatia u srednjovjekovnoj historiografiji. Istovremeno o saboru na *Planities Dalmae*,“ u *Etnogeneza Hrvata*, ur. Neven Budak (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995), 148–158.

Kompiliranje i maštovito interpretiranje prethodno navedenih oskudnih povijesnih podataka o Tomislavu naslikalo je u počecima moderne hrvatske historiografije jedan njegov zanimljiv portret, istovremeno ostavljajući u nasljeđe jednako zanimljiv duh vremena. U pripovijesti o Tomislavu zrcali se razvojni put historiografije, koja, isto kao ni sama prošlost, nije linearna i, premda si može tepati da ide ka proizvodnji konačnog normativnog znanja, ona nije imuna na nadopune i ispravke, a najmanje je lišena društveno-političkog konteksta u kojemu nastaje.

Ipak, dva argumenta u opisanoj problematici ostaju u historiografiji konstante u razdoblju od stotinu i pedeset godina. Jedan je doslovan – Mihajlo Višević i Tomislav nisu jednaki po rangu jer je prvi *dux*, a drugi *rex*.²⁸ Drugi argument je nešto manje doslovan. Naime, ako je Grguru po ukinuću Ninske biskupije bila ponuđena stolica u Sisku, to bi značilo da je vlast hrvatskoga vladara dopirala sve do Međurječja.²⁹

Kako je Tomislav „živio“ u 19. 20. i 21. stoljeću?

Kako bismo ih bolje razumjeli, autore koji su gore razmotreni trebamo smjestiti u širi kontekst pisanja nacionalnih povijesti u devetnaestostoljetnoj Europi. Kao i svoji suvremenici, Rački i Sakcinski pisali su upravo o državi, slobodi, vjeri i ratu – ključnim motivima čije su korijene pronalazili ili su ih smještali u (rani) srednji vijek. Cilj takvih „teleoloških konstrukcija“ bio je opravdati i povezati stvaranje nacionalne države s onom tvorevinom koja je postojala u dalekoj prošlosti.³⁰ Konstruiranje narativa o veličini hrvatske srednjovjekovne države za vrijeme junačkog Tomislava na takav način bilo je pogodno upravo zato što su mitovi služili kao privlačnije sredstvo u mobilizaciji ljudi nego što je to bila onakva povijest kakva je težila predstavljanju prošlosti na temelju rankeovskog načela *kako je zaista bilo* (njem. *wie es eigentlich gewesen*).³¹ Pritom su povjesničari toga doba isticanjem potrebe za ujedinjenjem hrvatskih zemalja, kao i umetanjem modernog zahtjeva za samostalnošću, prenosili vlastite idejne kategorije u kontekst ranoga desetog stoljeća.³² Drugim riječima, narativ o Tomislavu predstavljao je dio pothvata da se u kontekstu višenacionalne Habsburške Monarhije konstruira moderna nacionalna zajednica Hrvata i da ju se poveže s južnoslavenskim kulturološkim okvirom koji su mnogi onodobni povjesničari zagovarali.³³

²⁸ Rački, „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu,“ 2; Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100*, 240.

²⁹ Sakcinski, *Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba*, 70–71; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 278–279; Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 183.

³⁰ Stefan Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet: komparativne i transnacionalne perspektive*, prir. i prev. Michael Antolović (Zagreb: Srednja Europa, 2024), 8.

³¹ Isto, 7.

³² Mladen Ančić, *Što „svi znaju“ i što je „svima jasno“: historiografija i nacionalizam* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008), 10.

³³ Mirjana Gross i Agneza Szabo, *Prema hrvatskom građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća* (Zagreb: Globus, 1992), 114.

Relevantnost historiografskih razmatranja ove dvojice autora bit će dalje izražena tijekom obilježavanja tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine upravo zbog prihvaćanja takvog narativa i njegova prenošenja sljedećim generacijama. Tom prigodom Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti objavila je *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva*, u kojem je, između ostalih, ponovno objavljen i članak Račkog „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu”.³⁴ Ipak, iako su pojedini elementi ostali isti, narativi nastali u prijašnjem razdoblju u kontekstu nove državne zajednice dobivali su nova ili barem djelomično modificirana značenja i interpretacije.³⁵

O uporabi srednjovjekovlja u suvremenosti pisali su, između ostalih, Mira Kolar-Dimitrijević, Neven Budak, Ivo Goldstein i Hrvoje Gračanin. Oni su istaknuli kako se srednji vijek, posebice razdoblje narodnih vladara, kontinuirano upotrebljavao u političke svrhe tijekom svih političkih sustava koji su se izmijenili od druge polovice 19. stoljeća do danas. Suvremenosti se dotaknuo i Mario Jareb u svojoj monografiji iz 2017. godine u kojoj je dao pregled obilježavanja obljetnice, njezinih tragova i utjecaja na današnjicu naslovljenoj *Kralj Tomislav kroz tisuć godina. Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*. Kako bi objasnili politički i društveni potencijal ovog vremenskog razdoblja i vladara koji su tada vladali, neki su autori svoju argumentaciju gradili upravo od 1900-ih godina i težnji za obilježavanjem 1000. obljetnice Hrvatskog Kraljevstva, a posebice su se osvrnuli na 1925. godinu, kada je proslava bila u punom zamahu.

U vrijeme Kraljevine SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije, bilo je prisutno više narativa o Tomislavu, ovisno o političkom opredjeljenju i pripadnosti određenim društvenim skupinama. Tako su pripadnici klera poput Stanka Petrova isticali vjersku dimenziju Tomislavove vladavine kako bi naglasili dugu povijest katoličanstva u Hrvata. Nadalje, u spomen Tomislavove krunidbe, za koju se vjerovalo da se odvila na Duvanjskom polju, duvanjski nadžupnik fra Mijo Čuić predložio je da se ondje podigne spomen-crkva i osnuje Tomislavov dom.³⁶ Upravo je polaganje tri kamena temeljca za crkvu u današnjem Tomislavgradu (nekadašnjem Duvnu) označilo početak obilježavanja tisućgodišnjice Kraljevstva, koje je bilo popraćeno misnim slavljem predvođenim nadbiskupom Antunom Bauerom u Zagrebu 1924. godine. Povezivanjem nacionalnog osjećaja s vjerskim identitetom nametan je svojevrstan „religijsko-ideološki svjetonazor” kojim se iz proslave hrvatskoga nacionalnog sentimenta isključivalo sve one koji nisu bili rimokatoličke vjeroispovijesti. Protiv toga su izričito bili Radićevi HSS-ovci i pripadnici Hrvatske zajednice koji su se zalagali za slavljenje hrvatske nacije bez obzira na vjeroispovijest. Osim što

³⁴ Vidi bilješku 8.

³⁵ Ančić, *Što „svi znaju” i što je „svima jasno”*, 55.

³⁶ Hrvoje Gračanin, „Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine,” u *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinović (Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014), 122–123.

je smatrao da bi se Crkva trebala baviti isključivo vjerskim pitanjima, Stjepan Radić naglašavao je, u skladu s ideologijom vlastite stranke, da je Tomislav bio „ne samo seljački kralj, nego i kralj seljaka“.³⁷ Pored niza manifestacija u hrvatskim gradovima, proslave su se organizirale i na području današnje Bosne i Hercegovine, pri čemu je središnja bila ona u Sarajevu koju je organiziralo Hrvatsko kulturno društvo Napredak. Kao i ostale, ona je služila za isticanje ključnih nacionalno-ideoloških elemenata – hrvatskog nacionalnog ponosa, državnog jedinstva i politike sporazuma.³⁸

Proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva pala je upravo u vrijeme uhićenja Stjepana Radića i zaokreta tadašnje politike prema hrvatsko-srpskoj suradnji koji će dvije godine kasnije rezultirati formiranjem Seljačko-demokratske koalicije. U tom slučaju, osim što je služila snaženju narodnog jedinstva, obljetnica Tomislavove krunidbe trebala je simbolizirati hrvatsko-srpsku slogu i time biti jednim od jugoslavenskih integrativnih čimbenika. U tu svrhu služile su i dvije zagrebačke manifestacije – ona u kolovozu koja se vremenski i događajno nadovezala na Treći hrvatski svesokolski slet te ona u rujnu koju je organizirao Jugoslavenski sokolski savez. One su imale za cilj pokazati opravdanost Radićeva sporazuma s predstavnikom srpske Radikalne stranke, Nikolom Pašićem, i naznačiti kralju Aleksandru da je takva politička orijentacija ključna za opstanak Kraljevine.³⁹ Tijekom formiranja takvog narativa značajnu ulogu imali su i sami povjesničari, poput Viktora Novaka koji je u svojem govoru naglašavao podatke o hrvatsko-srpskim kontaktima u vrijeme Tomislavove vladavine. O takvom narativu svjedoči i činjenica da su elementi govora Vjekoslava Klaića u kojemu se ističe jugoslavensko jedinstvo svoje mjesto našli i na jednoj od ploča podno Tomislavova spomenika u Zagrebu.⁴⁰

Sam spomenik Tomislavu služi kao presjek različitih ideološko-političkih interpretacija ove povijesne ličnosti. Iako je ideja o podizanju spomenika začeta još 1924, on je postavljen na mjesto na kojem danas stoji tek 1947. godine. Iscrpnu povijest podizanja spomenika u svojem je radu iznijela Mira Kolar-Dimitrijević opisavši dugogodišnje napore u prikupljanju sredstava za izradu postolja i kipa, potom nesuglasice među građanima Zagreba o lokaciji i položaju kipa, kao i nevoljkost vlade Nezavisne Države Hrvatske za njegovo

³⁷ Isto, 129.

³⁸ Isto, 138.

³⁹ Kralj Aleksandar je ujedno 1928. godine, u duhu hrvatsko-srpske suradnje, jednom od svojih sinova dao ime Tomislav. Upravo će tu priliku iskoristiti stanovnici grada Duvna kako bi svoj grad preimenovali u Tomislavgrad. O toj epizodi vidi više u: Mario Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina. Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas* (Zagreb: Despot infinitus d. o. o., 2017), 94.

⁴⁰ Tekst s elementima Klaićeva govora, a koji je uobličio Miroslav Krleža, stajao je na ploči s prednje strane spomenika i glasio: „Tomislav, prvi među hrvatskim vladarima ujedinio je svoja plemena u jednoj državi, te se godine CMXXV proglasio kraljem. Vladao je od Drave – Jadrana nad gradovima Splitom, Zadrom, Trogirom i nad otocima od Krka i Raba do Visa, Brača i Korčule. Pobjedonosno je ratovao u Panoniji, na Dravi i Apuliji. Kao Ljudevit Posavski stotinu godina

postavljanje zbog gubitka Dalmacije.⁴¹ Prilikom toga, ideje o kipu i pločama koje su se nalazile ispod njega mijenjale su se ovisno o političkim okolnostima, pa su se nakon 1947. godine ondje našle ploče koje prikazuju Tomislavovu krunidbu i njegovo mirenje bugarskog kralja Petra, Samuilovog sina, sa srpskim knezom Zaharijom, upravo kako bi se naglasio kontinuitet hrvatsko-srpskih odnosa i u novoj jugoslavenskoj državi.⁴² Nakon raspada Jugoslavije, 1991. godine na postolje su postavljeni reljefi kakve ih je zamislio kipar Robert Frangeš Mihanović – *Mirenje* i *Krunidba* – s kraljem Tomislavom kao centralnom ličnosti, a na mjesto teksta koji govori o jedinstvu jugoslavenskih naroda postavljena je hrvatska šahovnica.

Narativ o krunidbi kralja Tomislava na Duvanjskom polju iskorišten je i u počecima neovisne hrvatske države kako bi se uspostavio državopravni kontinuitet sve od ranog srednjovjekovlja do suvremenosti. Unatoč tome što se radilo o posve različitim povijesnim realitetima, došlo je do zanemarivanja „mnogostrukosti i multidimenzionalnosti njihovih interpretativnih mogućnosti“ u korist potreba suvremene države i nacije.⁴³ Time su Tomislavova krunidba i Splitski crkveni sabor 925. godine stekli snagu argumenta kojemu je cilj legitimacija hrvatske državnosti i katoličkog identiteta kao ključnih identifikacijskih čimbenika hrvatske nacije. Potonjim je hrvatska nacija ujedno smještena unutar srednjoeuropske i sredozemne kulturno-civilizacijske sfere čime se nastojala udaljiti od drugosti Balkana u kontekstu raspada Jugoslavije. Tako je predsjednik Tuđman prilikom posjeta Vatikanu 28. listopada 1999. godine istaknuo položaj Hrvatske na razmeđu dviju civilizacija, iako ju je na kraju čvrsto smjestio unutar zapadne sfere:

„A kada 925. i 928. godine, na, za Hrvate prevažnima splitskim sinodama, papa Ivan X. bude uspostavio jedinstvenu crkvenu pokrajinu, i time sljubio Dalmaciju s Hrvatskom u jedinstveni hrvatski duhovni i kulturni prostor, tada će biti postavljeni temelji za izrastanje hrvatskoga naroda onakvoga kakav je danas – nikad u sebe zatvoren, na razmeđu dviju europskih ekumena, dviju kultura i civilizacija, ujedno most i razdjelnica, ali uvijek unutar Zapada i nikada izvan njega.“⁴⁴

prije njega u borbi protiv Franaka, i Tomislav je djelovao u Savezu sa Srbima, simbolično naslućujući jedinstvo Jugoslavenskih naroda.“ Za više vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, „Zagreb i izgradnja spomenika kralju Tomislavu (U povodu pola stoljeća otkrivanja),“ u *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić (Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavograd-Zagreb, Općinsko poglavarstvo Tomislavgrad, 1998), 305; Gračanin, „Povijesni identiteti i politički realiteti,“ 121, 132. Za podatak o Krleži kao autoru teksta vidi: Enes Čengić, *Dnevnički zapisi „S Krležom iz dana u dan“*, knj. 1, prir. Silvana Čengić Voljevic (Zagreb: Globus, 1985), 211.

⁴¹ Mira Kolar-Dimitrijević. „Povijest gradnje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu 1924. do 1947. godine.“ *Povijesni prilozi* 16/16 (1997): 243–307.

⁴² Isto, 269.

⁴³ Hrvoje Gračanin, „Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske,“ *Kroatologija* 1/1 (2010): 90.

⁴⁴ Citat preuzet iz Isto, 94.

Štoviše, ideja hrvatske državnosti u 1990-ima vukla je paralele upravo s vremenom narodnih vladara, od kojih je Tomislav imao središnju ulogu. Time se dobivao dojam poistovjećivanja hrvatske političke elite sa „zlatnim srednjovjekovnim dobom“, vremenom kada su Hrvati vladali sami nad sobom. Isticanje ovog kontinuiteta služilo je kako bi se naglasilo povijesno pravo hrvatskog naroda na punu državnu suverenost i da bi se osnažio nacionalni imaginarij koji bi potaknuo nacionalnu integraciju u kontekstu Domovinskog rata i raspada Jugoslavije.⁴⁵ Nadalje, ono je svoje mjesto našlo i u Ustavu Republike Hrvatske, što govori o usuglašenoj politizaciji i ideologizaciji hrvatskoga ranog srednjovjekovlja. Očigledno je da je ranosrednjovjekovna povijest služila kao ključni narativ 1990-ih za poticanje svijesti o historijskom državnom pravu i da bi se ojačalo zajedništvo ključno za obranu zemlje od agresora.

Ovu, 2025. godinu, Hrvatski sabor proglasio je „Godinom obilježavanja 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva“.⁴⁶ U ovogodišnje obilježavanje tisućstogodišnjice Hrvatskog Kraljevstva uključile su se brojne političke i kulturne institucije, o čemu govori i činjenica da u pripremi izložbe *U početku bijaše kraljevstvo* koja će se otvoriti ove jeseni u Galeriji Klovićevi dvori sudjeluju Hrvatski državni arhiv, Hrvatski povijesni muzej, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Arheološki muzej u Splitu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski institut za povijest, Institut Ivo Pilar, Filozofski fakulteti u Zadru i Zagrebu, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti te mnogi drugi.⁴⁷ Pri organizaciji brojnih programa veliku ulogu imaju Ministarstvo kulture i medija te Ministarstvo znanosti, što upućuje na važnost koju hrvatska vlada pridaje ovoj obljetnici. U svrhu njenog obilježavanja organiziraju se brojni znanstveni skupovi, izložbe, glazbeno-scenska djela u raznim gradovima Republike Hrvatske, ali i Bosne i Hercegovine. Kao i stoljeće prije, može se uočiti povezanost nacionalnih, vjerskih i državnih elemenata u komemoraciji obljetnice. O interakciji tih elemenata svjedoči i održavanje svečane proslave koja se odvila na Duvanjskom polju 5. srpnja 2025. godine u organizaciji biskupa iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine. Misu je predvodio vrhbosanski, a propovijedao zagrebački nadbiskup, kao što je i ‘davne’ 1924. to učinio zagrebački nadbiskup Anton Bauer povodom postavljanja kamena temeljca.⁴⁸ Kao i prije sto godina, današnja obljetnica obu-

⁴⁵ Neven Budak, „Using the Middle Ages in Modern-day Croatia,“ u *Gebrauch und Missbrauch des Mittelalters, 19.-21. Jahrhundert; Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th – 21st Century; Usages et Mésusages du Moyen Age du XIXe au XXe siècle*, ur. János M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monet, Bernd Schneidemüller (München: Wilhelm Fink Verlag, 2009), 241.

⁴⁶ „Vlada Republike Hrvatske najavljuje ‘Godinu obilježavanja 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva’,“ *Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske* <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/vlada-republike-hrvatske-najavljuje-godinu-obiljezavanja-1100-obljetnice-hrvatskoga-kraljevstva/27086> (posjet 19. 6. 2025).

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Iako je u oba slučaja riječ o crkvenom obilježavanju Tomislavove vladavine, vrijedi napomenuti da se misno slavlje 1924. godine odvalo u Zagrebu jer tada još nije bila izgrađena crkva u Tomislavgradu (tadašnjem Duvnu). Unutrašnjost spomen-crkve u potpunosti je uređena tek 1980-ih godina. Za više vidi: Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina*, 107.

hvaća akademske krugove, o čemu svjedoče brojni skupovi i tribine u raznim gradovima, reizdanja djela o Tomislavu, poput drame Stjepana Miletića *Tomislav, prvi kralj Hrvata*, ili prigodničarska izdanja časopisa (primjerice, *Hrvatska revija* 4/2024 i 1/2025). No, kao i prije, nisu samo akademski krugovi ti koji sudjeluju u obilježavanju 1100 godina Hrvatskog Kraljevstva. O njoj su tijekom ove godine pisale i pišu sve hrvatske novine i portali, pokrivajući tako pitanje tko je bio Tomislav, ali i otvorenja raznih izložbi te dajući prikaze poput onoga predstave *Tomislav i Adriana* u organizaciji Gradskog kazališta Trešnja. Čak je i Marko Perković Thompson za ovu prigodu objavio pjesmu *Kralj Tomislav* koju je izveo na svojem najvećem koncertu na zagrebačkom Hipodromu 5. srpnja ove (2025) godine. Možemo se stoga slobodno zapitati, što je to u Tomislavovom liku i obljetnici Hrvatskog Kraljevstva toliko moćno da još uvijek izaziva pažnju svih građana?

Zašto baš mit o Tomislavu?

O povezanosti mita i povijesti promišljali su razni povjesničari i teoretičari, od Haydena Whitea, Michela de Certeaua preko Petera Burkea do Chiare Bottici, Chrisa Lorenza, Stefana Bergera i mnogih drugih. Mit se, u grubim crtama, može definirati kao „sklop propozicija, često izrečenih u pripovjednoj formi“ koji kolektiv prihvaća bez kritičkog osvrta na nj i ima legitimacijsku svrhu.⁴⁹ No, i historija je pripovijest o prošlosti, a sam kritički osvrt na nj ovisi podjednako o autoru i čitatelju. Spoznavši da ni profesionalno pisanje povijesti nije lišeno (ne)svjesnog kreiranja mitova, ovi su autori počeli naglašavati njihovu isprepletenost i način na koji oboje služe tome kako bi se opravdala sadašnjost. Iako je to pokatkad najteže uočiti na domaćim primjerima, povjesničari ih trebaju biti svjesni i raditi ne nužno na raskrinkavanju tih mitova (jer oni najčešće već jesu raskrinkani), već uočavanju u koje svrhe ih koristimo i kako mi kao znanstvenici utječemo na njihovo konstruiranje.

Narativ o Tomislavovoj krunidbi služio je u nekoliko svrha. Prije svega, on je predstavljao svojevrstan mit o zlatnom dobu hrvatske povijesti. To je razdoblje kada je Hrvatska „jaka vojnička sila“, a ujedno je Tomislav „prvi ujedinio sve zemlje hrvatske“.⁵⁰ S time se povezuje i slika Tomislava kao hrvatskoga nacionalnog heroja, „moćnog i hrabrog“ vladara koji je pobijedio Mađare čak dva puta i potom Bugare, čime je „spasio carstvo bizantinsko od propasti“⁵¹ i Hrvatsko Kraljevstvo od njihovih neprijatelja. Iskorištavanje doba narodnih vladara kao mita o zlatnom dobu hrvatskog naroda služilo je kako bi nadahnulo kasnije generacije i poslužilo kao reprezentacija autentičnosti i kreativnosti za naredne generacije nacionalista.⁵² Nadalje, iako je konstruiran narativ o doseljavanju Hrvata u 7. stoljeću, Tomislavovu krunidbu možemo promatrati i u kontekstu mitova o podrijetlu nacionalne države upravo zato

⁴⁹ Definicija mita prema Ančić, *Što „svi znaju“ i što je „svima jasno“*, 29.

⁵⁰ Horvat, *Povijest Hrvatske*, 58.

⁵¹ Isto, 60.

⁵² Anthony D. Smith, *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (Oxford: Polity Press, 2000), 68.

što je sam kralj – kako je starija historiografija ocjenjivala – „obranio svoju zemlju“ i ujedinio sve „hrvatske krajeve“ pod svojom vlašću.⁵³ Navedeno je služilo upravo kako bi se naciju povežalo s idejama neovisnosti i slobode te na taj način opravdalo želju za stvaranjem nacionalne države u devetnaestom i dvadesetom stoljeću, kao i za ponovnim objedinjenjem hrvatskog povijesnog prostora.

Na taj način Tomislavova je vladavina zauzela ključno mjesto unutar središnjeg narativa hrvatske nacionalne povijesti (eng. *master narrative*) koja je služila kako bi se nacionalna povijest prikazala što cjelovitijom i neprekinutom. Simbolika Tomislava kao predstavnika zlatnog doba hrvatske povijesti, junačkog heroja koji brani Hrvatsku od neprijatelja na granicama i koji je prvi ujedinio sav hrvatski povijesni prostor, stvorena je kao takva da bi odgovarala trenutnom stanju državnih zajednica u kojima se Hrvatska nalazila tijekom razmatranih razdoblja, kao i zato što je odgovarala prihvaćenim ciljevima pojedinih društvenih skupina.⁵⁴

Poput nacionalnih blagdana, proslave ovakvih obljetnica služe kako bi se naglasila nacija i promovirao nacionalni ponos.⁵⁵ Drugim riječima, obljetnica Hrvatskog Kraljevstva i Tomislav kao njena središnja ličnost predstavljali su 1925. godine težnju za jačanjem nacionalnog identiteta, 1990-ih godina bili su homogenizirajući faktor nacije kojoj je prijetilo otuđenje teritorija, a danas predstavljaju nacionalni ponos u okviru samostalne i neovisne hrvatske države. Imajući to na umu, možemo reći da su obljetnice simboli kolektivnog zajedništva, a njihove proslave manifestacija su takvog zajedništva koje služe učvršćivanju i nadgradnji identiteta (engl. *community building project*). Štoviše, kako smo gore pokazali, njihov elastičan karakter očituje se u tome što se njihova uporaba mijenja, prilagođava i osvrhovljuje ovisno o političkim, društvenim, vjerskim, nacionalnim i inim potrebama. Obljetnice stoga ne služe kako bi se slavio određeni događaj sam po sebi, bio on stvaran ili ne. Primjerice, unatoč tome što je podatak o Tomislavovoj krunidbi na Duvanjskom polju odavno demantiran, njega svejedno pronalazimo u popularnoj kulturi i pjesmama. No, razlog zašto obljetnice imaju efektan utjecaj te zašto su vijesti o njima danas na svakom portalu i društvenim mrežama jest upravo mogućnost da u njih upisujemo razne vrijednosti, a samim time i emocije, poput nacionalnog ponosa. Na to se nadovezuje i reprezentacija određenog događaja kao prijelomnog kojim se dotadašnje stanje, u našoj kolektivnoj svijesti, promijenilo. Tako od 925. godine, mnogi smatraju, hrvatsko povijesno područje više nije razjedinjeno, već je okupljeno pod jednom osobom s titulom kralja. Posljedično tomu, obilježavanjem ove obljetnice nastoji se uspostaviti i kontinuitet hrvatske državnosti koja seže sve do ranoga srednjeg vijeka, a koji daje legitimitet, odnosno služi kao ishodište suvremene hrvatske države.

⁵³ Vidi citiranu literaturu u prvom dijelu ovoga rada.

⁵⁴ Ančić, *Što „svi znaju“ i što je „svima jasno“*, 52.

⁵⁵ Gabriella Elgenius, „The Appeal of Nationhood: National Celebrations and Commemorations in Europe,“ u *Nationalism in a Global Era: the Persistence of Nations*, ur. Mitchell Young, Eric Zuelow i Andreas Sturm (London: Routledge, 2007), 70.

Osvrnuvši se na historiografske interpretacije Tomislavove vladavine, kao i na dvije obljetnice koje ju obilježavaju, istaknuli smo potencijal koji su obljetnice imale i mogu imati pri uspostavi i nadgradnji kolektivnog identiteta. Njima održavamo kulturalna sjećanja na događaje iz davne prošlosti, čime uspostavljamo kontinuitet – ključan legitimacijski element – te u njih upisujemo (željene) zajedničke vrijednosti. U tom procesu, osim šire javnosti, posebice sudjeluju stručnjaci. Upravo su oni nositelji kulturalnog pamćenja, zahvaljujući autoritetu koji im se pripisuje zbog njihova znanja. Možda je takva uloga povjesničara bila znatno istaknutija u prijašnjim razdobljima, posebice tijekom „stoljeća nacija“ na europskom kontinentu, ali ne znači da takav potencijal još uvijek ne postoji. Stoga je na nama kao povjesničarima, a samim time i tzv. stručnjacima, da promišljamo o odnosu između javnosti i prošlosti, bilo to u obliku obilježavanja događaja *naše slavne prošlosti* ili kreiranja mitova. Tek će autorefleksivna historiografija uspjeti odvojiti mit od povijesne zbilje i udaljiti se od ideologizacije i politizacije prošlosti. No, teško je ustvrditi koliki je doseg i utjecaj historiografije na mijenjanje uhodanih narativa koji su postali svojevrsan *common knowledge* u široj javnosti.

Kako ne možemo poreći Tomislavovu važnost u hrvatskoj povijesti, koliko god malo podatka o njemu imali, još teže je možemo poreći u očima javnosti i popularne kulture. Ipak, treba istaknuti da njegova važnost leži manje u njegovoj osobi i djelima, već više u njemu kao simbolu i značenjima koja su u njega i u hrvatski rani srednji vijek kao takva upisana. Time ne nastojimo osporiti one podatke o Tomislavu koje znamo iz izvora, već pomoći osvijestiti važnost percepcije prošlosti u očima onih koji o povijesti promišljaju tek kada je riječ o medijski eksponiranim temama i obljetnicama kao što je ova.

Bibliografija

Ančić, Mladen. *Što „svi znaju“ i što je „svima jasno“: historiografija i nacionalizam*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008.

Babić, Vladimir. „Hrvatske zemlje u rano-feudalno doba (od VII. do XII. stoljeća)“. U *Historija naroda Jugoslavije*, ur. Bogo Grafenauer, Dušan Perović, Jaroslav Šidak, 177–244. Zagreb: Školska knjiga, 1953.

Berger, Stefan. *Historiografija, nacionalizam i identitet: komparativne i transnacionalne perspektive*. Priredio i preveo Michael Antolović. Zagreb: Srednja Europa, 2024.

Birin, Ante. „Pregled političke povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku“. U *Nova zračka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus, 37–72. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

_____. „Hrvatska u ranom srednjem vijeku“. U *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek, 49–79. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

_____. „Using the Middle Ages in Modern-day Croatia“. U *Gebrauch und Missbrauch des Mittelalters, 19.-21. Jahrhundert; Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th – 21st Century; Usages et Mésusages du Moyen Age du XIXe au XXIe siècle*, ur. János M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monet, Bernd Schneidemüller, 241–262. München: Wilhelm Fink Verlag, 2009.

_____. *Hrvatska povijest od 550. do 1100*. Zagreb: Leykam international, 2018.

Čengi, Enes. *Dnevnički zapisi „S Krležom iz dana u dan“*. Knjiga 1. Priredila Silvana Čengi Voljeva. Zagreb: Globus, 1985.

Elgenius, Gabriella. „The Appeal of Nationhood: Celebrating and Commemorating the Nation“. U *Nationalism in a Global Era: The Persistence of Nations*, ur. Mitchell Young, Eric Zuelow i Andreas Sturm, 68–81. London: Routledge, 2007.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Gračanin, Hrvoje. „Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske“. *Kroatologija* 1/1 (2010): 89–100.

_____. „Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine“. U *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinović, 109–138. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014.

Gross, Mirjana, Agneza Szabo. *Prema hrvatskom građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus, 1992.

Horvat, Rudolf. *Povijest Hrvatske*. Petrinja: Tisak Dragutina Benka, 1904.

Karbić, Damir. „Razvoj političkih ustanova“. U *Nova zračka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus, 89–122. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1. *Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*. *Drugo doba: vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)*, 2. izd. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1972.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Povijest gradnje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu 1924. do 1947. godine“. *Povijesni prilozi* 16/16 (1997): 243–307.

_____. „Zagreb i izgradnja spomenika kralju Tomislavu (U povodu pola stoljeća otkrivanja)“. U *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić, 281–306. Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad-Zagreb, Općinsko poglavarstvo Tomislavgrad, 1998.

Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Prvovjenčani vladaoци Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune (Preštampano iz LVII, LVIII, LVIX knjige Rada JAZU)*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1881. (Kukuljevićev članak iz LVIII Rada JAZU objavljen je kasnije i u knjizi *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice Hrvatskog*

Kraljevstva, ur. Gavro Manojlović, 40–85. Zagreb: JAZU, 1925.)

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Vlada Republike Hrvatske najavljuje ‘Godinu obilježavanja 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva.’“ <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/vlada-republike-hrvatske-najavljuje-godinu-obiljezavanja-1100-obljetnice-hrvatskoga-kraljevstva/27086> (posjet 19. 6. 2025).

Nikolić Jakus, Zrinka. „Predgovor.“ U *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, ur. Zrinka Nikolić Jakus, XXVII–XXX. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Raukar, Tomislav. „Kralj Tomislav u hrvatskoj historiografiji 1925–1995.“ U *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. Josip Bratulić, 205–230. Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad-Zagreb, Općinsko poglavarstvo Tomislavgrad, 1998.

Rački, Franjo. „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu (Pretiskano iz

17. knjige Rada JAZU [str. 70 – 89] od 1871. godine).“ U *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva*, ur. Gavro Manojlović, 1–18. Zagreb: JAZU, 1925.

Smičiklas, Tade. *Poviest Hrvatska*. Sv. 1. *Od najstarijih vremena do godine 1526*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882.

Smith, Anthony D. *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*. Oxford: Polity Press, 2000.

Steindorff, Ludwig. „Tumačenja riječi *Dalmatia* u srednjovjekovnoj historiografiji. Istovremeno o saboru na *Planities Dalmae*.“ U *Et-nogeneza Hrvata*, ur. Neven Budak, 148–158. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990 – pretisak izdanja iz 1925.

History or Myth in Cultural Memory and in Service of the Nation? A Contribution to the Anniversary of 1100 Years of the Kingdom of Croatia

Abstract:

Considering this year (2025) is the 1100th anniversary of the First church council of Split and also the first mention of Tomislav, the first Croatian ruler with the title of *rex* mentioned in one papal letter, it is only appropriate for this to be commemorated in the *Pro Tempore* student journal by problematizing the historiographical discourse and public narrative regarding king Tomislav. This can also encourage the exploration of cultural and collective memory of a nation. Tomislav is not alive only in our past, but also in our present. Our streets and squares, cultural societies and associations carry his name. Of all the rulers of the Early Middle Ages, Tomislav truly stands out, not only in the names of institutions, but also in popular culture in general. The authors will present a short overview of the myth of Tomislav's crowning, its uses and functions, along with a focus on the contemporary state of things, posing questions about the cultural and collective memory of the modern Croatian nation. Finally, the authors will provide us answers to the questions about the contemporary importance of anniversaries and commemorations of our "glorious past", which accompany them, as well as the myths and narratives which enable them.

Keywords: King Tomislav, the Kingdom of Croatia, anniversary, cultural memory, narrative, history and myth, contemporary views of the Middle Ages

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 20 2025.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XX, broj 20, 2025.

Glavna i odgovorna urednica
Marija Bišćan

Zamjenik glavne urednice
Ruben Prstec

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Ivan Moškato
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Urednici pripravnici
Tita Mikulaš
Benjamin Pintarec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Tita Mikulaš
Ivan Moškato
Marko Perišić
Benjamin Pintarec
Ruben Prstec
Matija Pudić

Tajnik Uredništva
Marko Perišić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Arijana Kolak Bošnjak
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Mihovil Dabo
dr. sc. Vinko Korotaj Drača

dr. sc. Stipe Grgas
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Maja Katušić
Dea Marić
dr. sc. Lidija Nikočević
dr. sc. Ana Rajković Pejić
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Luka Špoljarić
dr. sc. Peter Štih
dr. sc. Nikola Tomašegović
dr. sc. Hrvoje Tutek
dr. sc. Nada Zečević
Andrija Živković

Lektura za hrvatski jezik
Antonia Buti
Nikolina Fajt
Grgur Gržetić
Lorenia Jantolek
Nera Kapustić
Mihaela Pokrivač
Martina Prosen

Lektura za engleski jezik
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Oblikovanje
FF Press

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
d. o. o. Studio moderna

Naklada
Tiskano u 75 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa finansijski je omogućeno:

sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

sredstvima dobivenim na Natječaju za studentske programe Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno zahvaljuje na finansijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest

(za: Uredništvo Pro tempore)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>